

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban
július és augusztus kivételével.
Előfizetési ára egész évre belföldön
250 lej; külföldön 300 lej.

SZERKESZTI
Dr. BORBÉLY ISTVÁN
TANÁR.

Szerkesztőség: a szerkesztő címén
Cluj—Kolozsvar, Unitarius Kollégium.
Kiadóhivatal: a „Minerva” r. t.
címén Cluj—Kolozsvar, Str. Baron
Pop (volt Brassai-utca) 5. szám.

KRÍZA JÁNOS.

Én most a székely népet költetem,
kölsön helyettem — ez egy kissé ké-
nyelmes dolognak látszik ugyan, de
hadd próbálják hát más székelyek is
utánam, *Kríza-Gyulaihoz* (1862. jul.
11.). Vadrózsák 1911. é. kiad. II. k. 383. l.

Halálának ötvenedik évfordulója (márc. 26.) a kegyeletes ráemlékezésnek több látható jelét váltotta ki. Utódai annak az ifjúságnak, amelyet egykor ő is oktatott és nevelt, a kolozsvári unitárius kollégium diákjai, ünnepélyt rendeztek tiszteletére. S kik mai munkásai annak a mezőnek, amelyen egykor ő is forgolódott és vezér volt, az *Unitárius Könyvtár* 2-ik füzete gyanánt kiadták dr. *Versényi* György nagy szorgalommal és gondosan megírt *Kríza* jellemzését a Budapesti Szemléből. Több napilap is ráirányította a figyelmet a Kríza életére és munkásságára. A rá gondoló és koszorútfonók seregéből nem hiányozhat folyóiratunk sem. Hisz első füzeteink még mint *melléklet* jelentek meg; melléklete annak a folyóiratnak, a *Keresztény Magvető*-nek, amelynek megindulta és fenmaradása épen a Kríza támogatásával történt. De figyelmen kívül hagyva ezt a különben is anyagilag és szellemileg teljesen önálló s pusztán csak formai viszonyt, túl a napi és a felekezeti alkalmosságán és szálacon: szent kötelesség, és biztató öröm e helyen is föl idéznünk a Kríza sajátosan erdélyi és mégis klasszikus alakját, pályáját.

Sajátosan erdélyi! Erdővidéken, Nagyajtán született, ott ismerte meg a betűt. Toroczkón, Székelykeresztúron és Kolozsvárt folytatta tanulmányait mindig mint eminens diák. Két évig a berlini egyetemnek volt hallgatója. Hazajöve elfoglalta a ko-

lozsvári unitárius egyházközség papi hivatalát, amellyel azonban erdélyi szokás szerint tanári teendők ellátása is együtt járt. A családi gondok hordozásán kívül nincs felekezetének, sőt fájának olyan közügye, ahonnan az ő munkássága hiányzott volna. Nemcsak nem hiányzott, de egyenesen előbbre vitte az ügyeket bölcs és mégis gyakorlati irányú buzgósága. A lelkiismeretes és fáradhatatlan tevékenység viszont megszerezte számára azt, ami után mások hasztalan szoktak lihegve futkosni, az elismerésnek, a becsülésnek pálmáját. Felekezete a püspöki méltóságot ruházta rá, a Magy. Tud. Akadémia s a Kisfaludy Társaság tagjai közé választotta. S a hivatali és külső kitüntetések és elismerések mellett személyiségének emelkedett és összhangzatos jellemvonásai biztosították számára a barátság, a rokonszenv egyéni és társadalmi melegét és ragaszkodását itthon és az Erdélybe sűrűn ellátogató angol és amerikai férfiak részéről.

Sajátosan erdélyi az ő pályája. Egy kicsi székely faluból a tudomány szomjuhozása, a műveltség keresése el-fölviszi a berlini egyetem falai közé. Már megválasztott pap, de még mindig diák marad, hogy egész fővel lehessen pásztor. Családjának gondviselője, hiveinek pásztorja, az ifjúságnak nevelője. Istennek igéjét hirdeti s a népi ige szépségét gyűjtögeti. Az ifjúság előtt a katedrán a dogmákat fejtegeti, de ha kell, hírlapíróskodik. Költő és nyelvtudós. Főpásztor, akinek hivatása az egyházi fegyelem épsége fölött szigorúan örködni, de nagy lélek, aki a vétő egyházi szolgákat legfőlebb csak az áthelyezéssel inti javulásra. Addig keveri, osztja őket, amíg valahol csak beválnak.

Ilyen sokféle és ennyire egymástól különböző, sőt ellentétesnek látszó feladat elvégzése csak Erdélyben s csak az erdélyi ember vállára szokott súlyosodni. Az erdélyi embernek, akár főrangú volt, akár a pórosztályhoz tartozott, sohasem volt megadva az élet *egyirányú* folytatása. Ez a keleti kényelem, ez az egyirányúság előttünk, erdélyiek előtt, ismeretlen. Nálunk a falusi paraszt, a székely gazda is ezermester: földműves, kereskedő, iparos egy személyben. Jókai összes ezermesterei között előttem a legkedvesebb, mert legvalószínűbb, épen a székely *Czirjék* Boldizsár a *Damokosokban*. Főuraink is — a kevés emlékezetre érdemteleneken kívül — hasonlóképp rá voltak kényszerülve, hogy egyszerre legyenek gazdák és politiku-

sok, kardforgatók és tudósok, naív költők és ravasz diplomata-
ták. S a közép osztály, az u. n. szellemi munkások, a hono-
racionok? Gondoljunk csak az Apáczaiak, Páriz Pápaik, Szász
Károlyok, a Brassaik és Buczy Emilek példájára, akiknek cso-
portjába tartozik Kriza is. Mi jellemzi őket? Mi a közös vonás
pályájukban? Először is a hivatali teendők égő lelkiismerettel
hordozása. De azon túl és azon felül a *polihisztorság*. Az er-
délyi embernek, úgy tetszik, csak Briareusként lehet és szabad
élni. Száz ésszel s kétszer annyi karral kell dolgoznia, és pedig
nem immel-ámmal, de egész férfiúként. Innen az erdélyi ember
önbizalma, olykor hetykesége, amelyet Kriza is megpendít
egyik versében:

Valamihez kezem fog,
Mint a villám haladok.
Egy legény is velem ma
Vesdít nem dolgozhatna.

(*Vadrózsák*, 1911, é. kiadás. I. k. 416 l.)

E sokirányú munka teljesüléséből származik az erdélyi
magyar lélek önbizalma, elszántsága. De ezzel áll kapcsolat-
ban a Gyulai Pál és Kemény Zsigmond által annyiszor emle-
getett erdélyi makacsság és különtség is. Ők maguk is példái
ennek a makacsságnak és különtségnek. De vajon nem talál-
kozunk-e e makacssággal és különséggel lépten nyomon Er-
dély történetében és társadalmi életében egyaránt. Bárótzai és
Kún Kocsárd, a százéves Brassai vagy az élet delén kidőlt
Seprődi János nem épen idevágó példák?

Pedig a számot ugyancsak lehetne szaporítani. S ha az
erdélyi ember sorsát tovább vizsgáljuk ebben az irányban, elju-
tunk annak legmélyebb gyökeréig: a zordon tragikumig. A
tehetségében és teljesített sokirányú becsületes munka önérze-
tében bízó lélek makacsul ragaszkodik a maga axiomáihoz,
igazához. De az élet elkülöníti, különccé teszi. S már ez maga
is, a Mikes Kelemenek sorsa, tragikus. Avagy nem tragikus-e
annak a keletet és nyugatot bejárt enyedi tanárnak a pályája,
aki ragaszkodva elveihez, java munkaerejével nyugalomba lép
s kereken huszonöt éven át még a háza kapuját se lépi át?
S hány Décsei Károlyt — így hívták — lehetne még felsorolni
akár a távolból, akár a közvetlen közelből. De ismétlem, az
erdélyi tragikumnak ez a típusa csak szájalmas, de nem félel-

mes. Az elkülönülő néha abban a szerencsés helyzetben van, hogy a sors kereke nem dörög át rajta, nem zúzza szét azonnal testileg-lelkileg. De ott van a Péchy Simonok és Teleki Mihályok, a Kőrösi Csomák és Désy Zoltánok hosszú sora, félelmes tragédiája. Makacsságukban nem ugrottak félre a sors gördülő kereke elől, összeomlásukkal tették teljessé azt az erdélyi tragédiát, amelyet irodalmunkban nem reális ok nélkül épen a székely népballadák és a Kemény Zsigmond regényei tárnak fel a lelket katharizisra döböntő erővel.

A Kríza szép pályája tipikusan erdélyi, de mentes ettől a döbbenetes tragikumtól. Ezer kézzel s egy polihisztor rákészségével dolgozik. De szívóssága nem fajult el makacssággá, sem önérzete különcködéssé. Pedig *eredeti* költeményeiben már Petőfi előtt a népies nemzeti iránynak hivatott művésze. S *Vadrózsái* valósággal meglepték az irodalom világát s az elismerésnek, a dícséretnek szokatlanul meleg üdvözléssel fogadta a két magyar haza: kritikusok és közönség egyaránt.

Aránylag nem nagy számú eredeti költeményeiben az indíték legtöbbször az erdélyi magyar-székely népélet köréből való. Kedves műfaja a szonett, az epigramma, ritkábban az óda, legtöbbször a lírai dal. Sohasem a túlradó érzelmesség, inkább a kedélyes reflexzió kap meg, amely még lírai dalai-ban is epigrammai csattanóval oldódik fel. A lírai előkészítő részben — épen mint a népdalban — nem egyszer ott ül még a Kölcsey—Bajzáék szentimentalizmusa, míg a feloldásban, a reflexziót jellemző csattanóban pajzán gúny és szatirikus csipkedés jut kifejezésre. Epigrammái és szatirái a görög-német klasszicizmus és a Kazinczy hatását mutatják s lírai költeményeinek is egy része. Ámde kivált az a húsz dal, amelyiket a *Vadrózsákba* is felvett, de amelyek később a Kisfaludy-társaság kiadványában is helyet foglalnak, formában is népies nemzeti jellegűek, tartalomban pedig épen erdélyiek. Nehány verse, mint a *Hazatérő katona*, *Ének az elvetett magról*, *Erdővidék az én hazám* benne él az irodalmi köztudatban. Egyik költeménye meg épen népdallá vált a Szentirmay Elemér melódiájában:

A kis leány kertjibe
Rózsát szed a keblibe.
Nem tudja a kis szedő:
Maga legszebb rózsató.

Akinek kereken másfélszáz eredeti és fordított verséből félszáz esztendő után is ennyi *eleven erő* hat ki egy nemzet lelkére, kultúrájára, az nemcsak korának, de a halhatatlanságnak is tudott írni, művész volt.

Eredeti verseinek is meg van a fontos szellemtörténeti értéke. Uniót, közszabadságot hirdettek s a népies-nemzeti irány előhírnökei voltak. A *Vadrózsák* nagy benső értékének jelzésére még elég puszta leírni vagy kimondani nehánynak a címét: *Kádár Kata, Kőműves Kelemenné, Barcsay*; vagy a mesék közül a *Két gazdag ember gyermeke*.

A *Vadrózsák* fontossága nyelvészeti és irodalomtörténeti. Gazdagította nyelvészeti ismereteinket a székely nyelvjárás tájzavainak tömegével, a székely szólások és kifejezések eredetiségével. Mert Kriza ebben is képviseli az erdélyi sorsot. A Kisfaludy-társaságot, Erdélyi Jánost *megelőzi* (már 1842-ben előfizetési felhívást bocsát ki a kész anyagra). Aztán pontos, lelkiismeretes gyűjtő, úgy, hogy gyűjtését nem kell revideálni. De erdélyi abban is, hogy várnia kellett a Mecenast, gróf Mikó Imrét, hogy művét kiadhassa. De a nyelvészeti jelentőségénél nagyobb a *Vadrózsák* esztétikai, irodalomtörténeti értéke. Rózsákat szedett össze olyan vidékről, amelyiket különösen a Királyhágón tulról ide néző szem kopárnak tartott. Kincset tárt föl, amelyik a legfejlettebb irodalomban is páratlan fényel ragyog. Kincset tárt föl, amelyikben ott tündöklük a székelység lelkének és sorsának évszázadok távolán át is hozzánk szűrődő fénye, világot szórva nemcsak minden későbbi meseköltőnknek és balladairónknak, de még a *mesternek*, Arany Jánosnak is a szemei elé.

Amit alkotott, erdélyi módon, székelyül csinálta meg. Költészetének egyes elemeit az idő se örölte meg; gyűjtői tevékenységének lelkiismeretességét és kitűnő módszerét meg épen folyton-folyvást igazolja. Sőt épen a legújabb nyelv és történettudományi vizsgálatok egyre valószínűbbé teszik a hún-székely származás hagyományában való hitét és kultuszát is. Kriza a krónikák hún-székely genealogiáját nemcsak átvette és vallotta, de a népköltészet adataival mintegy igazolta és erősítette. És a legújabb kutatások (Gombócz, Hóman, gróf Zichy Béla) hasonló eredmény felé vezetnek, habár a bizonyítékokat nem a költészet naiv világából veszik.

Munkásságának méltánylásáért nem kellett az utókorra

apellálnia. Érdemét elismerték, magasztalták még életében. De ő nem volt makacs. Közép útján haladt az életnek, mondja tanítványa és személyes ismerőse, a tudós Jakab Elek. „Keveset írt, de azon rajta volt a Múzsza csókja és édessége. Ritkán szólalt meg s mindig kérve, sürgetve, *sohasem dicsvágyból.*” (Ugyanő: Kríza-album 22. l.) Meglehet, ha makacsabb, ha szellemének gazdagságát nagyobb dicsvággal szórja szét, alkotott volna még szebbet, még maradandóbbat; többet minden esetre. Azonban valami csodálatos bölcsesség kormányozta érzelmeit s nem esett a makacsság bűnébe; elkerülte a *hübrisz* okozta tragikumot, az erdélyi sors zordon elkülönülését s önemésztő tépelődését.

Kríza pályája tipikusan erdélyi, de tragikum és zordon-ság nélkül való. Úgy is mondhatnám: szerencsés. De minthogy nem véletlenségből, hanem bölcsességével, vallásosságával, szív-jóságával, emberszeretetével, röviden: a szellemnek csodálatos öntudatosságával maga rendezte szép harmóniába életének sokszerű ütemeit: pályájának fáradalmaival és fényét, örömét és bánatát, naphoz kötött s napi érdekű tetteit és el nem muló alkotásait ez a szó fejezi ki: *klasszikus.*

... Alig voltam diáknyi ember, mikor a *Vadrózsákból* olvasgatni kezdtem. S mikor arra voltam kíváncsi, hogy ki az a Kríza János, aki a székely nép ajakáról e rózsákat egybe-gyűjtögette, azt a kurta feleletet kaptam: unitárius püspök. E feleletre, hogy, hogy nem, ma sem tudom, de egy kép rajzoló-dott bele tudatomba Krízáról: egy nagyon nyugodt, egészen a fenségesig méltóságos arc, amelyiken a komoly tudományt s végtelenbe néző bölcseséget hirtelen ellepi valami halványpiros mosolygás s úgy szólítja maga elé a nótázó, balladázó falusi székelyeket. Ahogy a tölgy néz alá a tövénél illatozó ibolyára. Ilyennek *sejtettem* akkor őt.

Ma már *tudom*, hogy a Kríza személyének klasszicitása nem hirtelen felvillanó ösztönös *kép*, de élő és termékeny *valóság*.

*
* *

Végül hadd mutassak rá most is s ezúttal épen a Kríza pályájára és emlékére gondolva arra a kötelességünkre, hogy folytatni kell azt, amit ő elkezdett a székely nép körében. A székely néplelket még nem ismerjük eléggé és minden vonatkozásában. A Kríza gyűjtötte Vadrózsák csak egy sziget (az

igaz, hogy rajta van Ceylon bűbája) a székely néplélek ismeretlen óceánjában. S van még mellette egy-két hasonló sziget. De azon túl csak zátonyok s ismeretlen hullámok. Pedig a romániai magyarságból mégis csak a székely nyelvjárás, a székely néplélek foglalkoztatta legtöbbit a tudományt (nyelvészeket, etnográfusokat) és a költészetet. S ha így vagyunk a székelyek magyarságával, mennyi feladat tornyosul elénk a megyékben és a kapcsolt részeken? S e téren minden késedelem veszteség. Pedig már rég megmondta a fejér-nyikómelléki házassító dal is:

A vilóját akkó szödik,
Mikó reggel harmat fémlik.
Mett ha ekkó le nem szödik,
Gyöngé széne evátozik.

(*Vadrózsák* 1911. é. kiadás I. k. 177. l.)

Igen, van még sok viola leszedni való.* Ha most nem szedik le, gyöngé színe elváltozik, elpusztul. S kik lehetnének a leszedésre inkább hivatottak, mint épen az érettebb ifjúság, a különböző felekezetek papjai és tanítói? Kríza is már ifjan hozzákezdett nagybecsű gyűjteménye anyagának összeszedéséhez s később is, mint pap és tanító állandóan folytatta. Ebben az egy gondban mégis makacsul kitartott — haláláig. Papok és tanítók s akiben az életnek ifjú ereje lüktet, folytassuk a Kríza munkáját! Ez a legszebb, legdicsőbb hála, amit emlékének adhatunk. Ő maga is azt hagyta testamentumul:

Próbálják más székelyek is utánam!

Dr. "Kristóf" György.

* Példának idézhetem a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. köteteként csak az imént kiadott *Nagyszalontai gyűjtést*. Budapest, 1924. XXXIII.+370. lap.